

LBRIS

We know
books

Marie-France Pochna

Christian
DIOR

POVESTEA
UNEI VIETI

Cuprins

Cuvânt-înainte al autorului	7
CAPITOLUL 1. Granville	13
CAPITOLUL 2. Părinți și copii teribili	34
CAPITOLUL 3. Pergola, un lucru ce dă naștere confuziei	52
CAPITOLUL 4. Oglinda spartă	74
CAPITOLUL 5. O familie naufragiată	90
CAPITOLUL 6. Fiat Lux	112
CAPITOLUL 7. Prietenii dintotdeauna	132
CAPITOLUL 8. Sora mea, eroina mea	143
CAPITOLUL 9. Steaua norocoasă	168
CAPITOLUL 10. Intrarea artiștilor	186
CAPITOLUL 11. Vanzătorul de fericire	224
CAPITOLUL 12. Vârsta de aur	244
CAPITOLUL 13. Luna de miere <i>made in USA</i>	279
CAPITOLUL 14. Regula jocului	312
CAPITOLUL 15. Rochiile sunt fericite	335
CAPITOLUL 16. Chemarea	366
CAPITOLUL 17. Călătoria în Italia	410
CAPITOLUL 18. „Chemat să îmbrace îngerii“	414
EPILOG. Creatorul de vise	425
Mulțumiri	428
Surse	434
Index	442

LIBRIS | We know books
căpătând pentru el aceleași nuanțe avute de cerul Parisului, pe care îl venera mai mult decât orice.

Acesta era Dior! Și astfel a supraviețuit și va supraviețui, câtă vreme Casa care îi poartă numele va continua să crească din rădăcinile ei, punându-și mândria în valorile sale, înainte de a o investi în produse.

Marie-France Pochna, 21 mai 2020

CAPITOLUL 1

Granville

„Păstrez de atunci imaginea unui timp fericit, plin de podoabe, unde totul se făcea doar pentru bucuria de a trăi. Pentru toți, viitorul nu părea să aducă decât și mai multă bunăstare. Orice mi-ar fi oferit viața mai târziu, nimic nu va putea egala amintirea dulce a acelei vremi.“

Christian Dior et moi

Începând cu septembrie, vremea pălește, terasa Cazinoului se golește de fotolii, stururile marilor hoteluri se închid până la sezonul următor, și s-a sfârșit cu Granville și veselia lui de operetă. În următoarele nouă luni, eleganta stațiune balneară va schimba serile dansante cu farmecul flegmatic al unei duminici englezești și locuitorii săi se vor deda de acum încolo bucuriilor plimbării tradiționale, în ziua Domnului, de-a lungul vastei esplanade Plat-Gousset, încadrată de mare de o parte, de falezele înalte de alta, deasupra cărora se ridică, pe partea stângă, vechea cetate a corsarilor, iar pe dreapta, vilele înecate în verdeață. Burghezii de treabă, cu soțiile la braț, se salută ceremonios când trec, scoțându-și pălăriile cu borurile rulate. Siluete timide ce plutesc în tablourile lui Eugène Boudin, catarge ce se pierd în cerul umed al lui Pissaro, sau porturile acoperite de ceață ale lui Léon Carré, marele artist local: peisajul reintră în posesia pictorilor și a visătorilor singuratici.

Acest timp nemișcat îl face fericit pe micul băiețel Christian Dior. Suntem în 1906, are numai un an când părinții săi se mută într-o vilă situată pe marginea falezei cu vedere la mare. Zona încă goală accentuează impresia oferită, de insulă izolată. Doamna Dior e nerăbdătoare să aibă o grădină în jur. O pădure de pini plantată imediat, dar care abia atinge cincizeci de centimetri înălțime, este primul ascunziș al copilului. Aici se simte pierdut ca în adâncul unei păduri tropicale. Arborii care vor crește odată cu el vor rămâne mereu refugiul său fermecat. Când se lasă asfințituri ce anunță nopți de furtună, lui îi place să stea ore întregi nemișcat la fereastra spălătoriei și să se uite la norii care se adună, întunecând linia orizontului, în timp ce femeile din camera de alături mânuiesc acul, la lumina lămpii cu gaz. Poveștile despre diavol pe care le istorisesc ele îl fac să râdă pe fratele lui mai mare, Raymond, dar lui îi dau aceiași fiori ca și gândul la cabinetul negru din camera de jocuri de alături, unde Raymond îl împinge uneori să intre cu forța și se dedă la tot felul de bufonerii. Pentru Christian, spălătoria e încăperea preferată. Aici îl leagă vocile târăgănite ale femeilor care îi cântă *Rândunica de la marginea orașului* sau *Doina lui Jocelyn*, aici dispar ca într-un cuib pufos ceasurile de neliniște, se imprimă în transparență motivele schimbătoare pe care le desenează pe pereți flacăra lămpii cu gaz, toate zgomotele din lumea de afară ajung la el atenuate: semnalul vasului cu trei catarge, care se întoarce în port, ploaia mărunț normandă, vâlul de ceață, bătaia clopotelor de înmormântare.

De Crăciun, familia merge în vizită la bunicii de la Paris. O călătorie lungă, în limuzine mari în care copiii stau cumiți pe banchete, purtând pe cap berete, înconjurați de doamne cu pălării mari, cu pene ce ocupă o grămadă de loc, cu fața acoperită de o pânză de voal pentru a se feri de praf. Se înghesuie toți, părinții, bunica, guvernanta, camerista, mecanicul, apoi un morman de bagaje pe acoperiș, dar la

finalul călătoriei, după numeroase defecțiuni și cauciucuri sparte, se află Parisul uimitor, orașul tuturor luminilor. Zănele de aici se numesc electricitate, cinematograf, piața Concorde, scena teatrului Châtelet. Mihail Strogoff apare în mărime naturală, ocolul pământului se face în optzeci de zile, iar Lucifer din *Pilulele Diavolului* are coarne „de-adevăratelea“, care sunt de-a dreptul înfricoșătoare.

Iată o lume minunată care îi poartă imaginația dincolo de albumele ilustrate pe care Christian le frunzărește la Granville. Decorul marelui salon din *Nautilus* în *Douăzeci de mii de leghe sub mări* reprezintă în ochii săi de copil culmea splendorii. Himerile care se înfruntă pe cuferele și vitrinele din vâgăuna căpitanului Nemo rivalizează în imaginația sa cu obiectele japoneze și panourile din bambus care decorează vestibulul de la Granville și își iau zborul în casa scărilor. Băiețelul ajunge să se cațăre chiar pe taburete pentru a privi mai de aproape aceste curiozități. Ceasuri întregi, se distrează atin-gând ușor aripile brodate ale păsărilor, făcând să zornăie mărgelele unei jaluzele sau încercând să prindă un fluture. Câte cucuie nu și-a făcut căzând de pe aceste scăunele cu trei picioare, din piele pirogravată! Copilul se crede Aladin și casa i se pare o comoară care sclipește la fiecare pas. Minunile închise în vitrinele din salon îi provoacă același extaz: marchize din porțelan, pagode rococo, evantaie cu pene, sticle de Murano, ciobănei și ciobănițe îmbrățișați pe bombo-niere, și cel mai frumos, ornând șemineul, cu pene mari, spice de iarbă de Pampas și de pana zburătorului. Amestec de obiecte misterioase care, seara, atunci când adoarme contemplând rozeta răsucită a tavanului de unde atârna o veioză din sticlă multicoloră, apar din nou, dansând o horă în visele sale.

Dar nimic nu-i trezește mai mult imaginația lui Christian Dior precum bucuria carnavalului. Adevărată instituție pentru locuitorii din Granville, presupune inițierea copiilor încă din leagăn. Are trei ani când asistă la primul carnaval, îmbrăcat în costum de marinăr cu o pălărie albă cu panglică, în compania lui Raymond și a unei liote

de copii de familie bună, purtând și ei pe cap tot felul de pălării. Un moment de sărbătoare strălucitor, plin de decoruri, de flori, fără griji. Toate căpșoarele care-și cască ochii când sosește Maiestatea Sa Carnavalul ce apare în fiecare an sub o înfățișare diferită. Ba ca un rege exotic, *MS Abd al-Aziz al VIII-lea*, ba ca protector al pescarilor, *MS Carnavalul regele coastei și prințul pinguinilor*, ba ca divinitate gastronomică, *MS Carnavalul baron al clătitorilor și al turtițelor*. Micul Christian Dior petrece ore întregi privind spectacolul de defilare a carelor, *Cavalerii-Trompetă ai curții de păsări* vin primii, urmați de *Bibi-Tapini*, bătrâni morocânoși din brigada a 32-a care formează fanfara, vin apoi *Zilele Lungi fără sfârșit*, uriași grotești, și nu mai puțin groteștii liliputani, ce explodează sub o abundență delirantă de culori și de gesticulații ridicole.

În desenele sale de copil, Christian Dior reconstituie aceste imagini fabuloase: marchize ce scilipesc într-un disc solar uriaș, călăuze cu brățări de smarald care conduc elefanții albi. Momente de neuitat, o cavalcadă fermecată ce țopăie în mijlocul arcurilor de triumf din flori, într-un concert de muzică care ține orașul treaz timp de patru nopți și patru zile, însuflețite de baluri, dansuri, focuri de artificii...

Tradiția carnavalului vine din vremurile glorioase ale plecării marinarilor spre țările din Terra-Nova. Granville, port la Marea Mânecii, ridicându-se semeț pe pintelul de stâncă, a fost până la începutul secolului XX un important centru pentru pescuitul de moruni și pentru industria de armament (al doilea după rivalul său, Saint-Malo). Înainte de a porni pe mare, în general pe la Lăsatul secului, și de a înfrunța naufragii, boli, frig, călătorii spre Terra-Nova petreceau. Chiar dacă la sfârșitul secolului activitatea marină era în declin, instituția carnavalului a rămas vie. Nimic nu îl egalează, nici măcar spectacolul magnific, în largul golfului muntelui Saint-Michel și al insulelor Chausey, al vaselor de pescuit care îi făceau pe cei din Granville să se dezlănțuie împotriva celor din Cancale, în întreceri pline de îndârjire. Niciodată populația nu era mai veselă ca pe timpul

carnavalului. Vara, carnavalul continuă pentru un public cu totul nou: odată cu avântul căilor ferate și moda băilor în mare, Granville din vremea Belle Époque își lasă puțin câte puțin în urmă trecutul de port auster, pentru a se transforma într-o elegantă stațiune balneară.

La acest ceas binecuvântat, ca să nu spunem triumfător, al burgeziei, oamenii construiesc și se distrează fără încetare. Cazinoul inițial este înlocuit, în 1911, de o clădire nouă, mai luxoasă. Societatea hotelieră din Normandia, finanțată de capitalul familiei Gould responsabilă de toată această dezvoltare turistică, începe construcția hotelului Normandy, care detronează Granville Palace și Hôtel des Bains. În fine, datorită plajei de nisip fin și numeroaselor distracții sportive și muzicale, Granville se fălește cu titlul de „Monaco al Nordului” și devine unul dintre locurile de întâlnire pentru societatea cea mai selectă, care vine aici în fiecare vară, cu geamantane, doici și copii, pentru a-și relua obiceiurile.

Christian Dior s-a născut, așadar, pe 21 ianuarie 1905, la ora unu și jumătate dimineața, al doilea copil al lui Alexandre Louis Maurice Dior, în vârstă de treizeci și doi de ani, și al lui Marie-Madeleine Juliette Martin, soția acestuia, fără profesie, în vârstă de douăzeci și șase de ani, născută la Angers (Maine-et-Loire). Din punct de vedere fizic, e o mare diferență între fiul cel mare și mezin. Raymond este solid, îndesat, cu un cap pătrat; Christian are trăsături fine, chipul în formă de migdală, ochi extrem de ageri, ușor oblici. Fiul cel mare ține mai mult de partea normandă, în timp ce al doilea are mai mult din trăsăturile delicate ale mamei. Maurice Dior s-a căsătorit cu Madeleine Martin în 1898, pe când avea douăzeci și cinci de ani. Fiică a unui avocat din Angers, ea este totuși pe jumătate normandă după mamă, Juliette Surosne, originară din Condé-sur-Ludot din Calvados. Rămasă văduvă foarte devreme, doamna Martin și-a crescut singură unicul copil și s-a întors firesc la rădăcinile sale, în momentul căsătoriei fiicei sale. Fotografiiile de la vremea logodnei arată o siluetă subțire, brună, cu o ținută frumoasă a corpului, un

profil hotărât, și un aer al său diferit de înfățișarea petrecăreților și a mâncărilor care o înconjoară. Maurice Dior are o față pătrată, dar trăsături fine. Mustața subțire, ochii de un albastru ca oceanul emană abundență și sănătate.

După Raymond și Christian, patru ani mai târziu, în 1909, se naște Jacqueline, apoi Bernard în 1910. Contrastul morfologic continuă să-l diferențieze pe cel de-al doilea, care are delicatețea unei tulpini de bambus față de arbuștii solizi care sunt frații și surorile sale. Mai multe asemănări îl vor lega mai târziu de ultima sa soră, Ginette, născută în 1917 (care se va numi mai târziu Catherine, căci acest prenume i se pare mai frumos fratelui său Bernard).

Castelele mamei mele

Maurice Dior nu se gândește decât la fericirea alor săi, și, în primul rând, a soției sale. S-au mutat în această nouă proprietate, vila *Les Rhumbs* (nume care desemnează cele treizeci și două de diviziuni ale rozei vânturilor), în mare parte pentru a-i face plăcere acesteia. Aici ești departe de magazinele de duzină, de hanul unde se bea cidru și de mirosurile neplăcute ale orașului de jos. Când vântul bate în direcția greșită, emanațiile fetide de la fabrica de îngrășămintă a lui Maurice Dior, din satul vecin cu Donville, se împrăștie peste orașul de jos; locuitorii din Granville folosesc o expresie deloc flatantă: „Pute a Dior“. De aceste neplăceri mărunte, Maurice Dior și soția sa sunt scutiți acum, în vila lor aflată cu fața spre mare. Doamna Dior se dedică sarcinii care îi va ocupa ani buni: să se înconjoare de verdeață și, pentru început, se apucă de fațada casei, o construcție simplă, în stil anglo-normand, cu tencuială roz, la care adaugă o verandă destinată a fi grădină de iarnă. Micuțul Christian se molipsește de pasiunea mamei sale pentru flori. Le învață pe de rost numele și descrierile din cataloagele în culori ale casei

Vilmorin-Andrieux, pândind sosirea poștașului. Singurul dintre copiii Dior înzestrat cu mâna bună pentru plante a mamei sale o urmează peste tot ca o umbră, asistă la discuțiile cu grădinarii, simte aceleași griji ca și ea, căci crearea unei grădini este o sarcină ingrată, din cauza vânturilor. În ciuda zidurilor de apărare din vegetație, cu care doamna Dior și-a înconjurat proprietatea, plantele prind greu rădăcini, și va trebui până la urmă să se construiască o seră la capătul grădinii de legume, pentru a pune la adăpost ghivecele la finalul sezonului, pentru a fi scoase din nou în primăvară.

Maurice Dior nu-i poate refuza nimic soției sale, bucuros să o facă fericită, și o urmează orbește în gusturile ei, dar asta și pentru că își dă seama de utilitatea și importanța ambiției ei.

În 1911, familia se instalează la Paris, în cartierul La Muette, făcând din casa de la Granville o reședință de vacanță. Christian Dior are șase ani, la început nu-i place schimbarea de decor, simțindu-se smuls dintr-odată din această copilărie de o plăcută lânzezeală, protejată de coconul de verdeață și de flori, din care nu dorea deloc să iasă. Apoi însă, devine pasionat de noul apartament.

Doamna Dior a dorit cu tot dinadinsul să aranjeze reședința pariziană după moda vremii, iar fiul său este cucerit de decorațiunile „Ludovic al XVI-lea – Passy“, de stucaturile lăcuite, de ușile din sticlă, de panourile din damasc de pe pereți, culmea modernismului la acea vreme, un stil care înprospătează „marea epocă“ de la 1880 sau a lui Napoleon al III-lea, prea încărcat până atunci în interioarele burgheze. Fericirea blândă a acestui apartament frumos dintr-un cartier șic, plimbările în Bois de Boulogne, școala Gerson, unde face cunoștință cu primii săi colegi: e învăluit în coconul unei copilării răsfățate și ordonate.

Madeleine Dior este la fel de metodică în educația copiilor ca și în planificarea lucrărilor importante de horticultură. În această generație victoriană, unde manifestările fățișe de afecțiune sunt considerate a reprezenta un risc de a slăbi caracterul viitorilor adulți, regula

severității este o rigoare. Chiar și față de cea mai mică dintre copii, Catherine: „Mama era și mai severă cu fetele decât cu băieții“. În schimb, nu le impune copiilor folosirea pronumelui de politețe între ei și părinți, fapt ce indică relații mai puțin stricte decât în familiile aristocrate și ale înaltei burghezii, unde această uzanță constituia norma¹. Să spunem că era austeră în principiile de educație, învățându-și odraslele despre simțul datoriei și respectarea autorității într-un spirit mai apropiat de secolul trecut decât de schimbările care aveau să aibă loc la sfârșitul războiului dintre 1914 și 1918. Christian este singurul care reușește să umple distanța care desparte cele două lumi, apropiindu-se de mama sa. Trece drept „preferatul“ ei în fața fraților și a surorilor sale, și totuși a trebuit să facă eforturi pentru a fi primit în universul acesteia. Învăță numele florilor pe de rost, petrece ore în șir urmărind-o în activități și contemplând-o în tăcere în decorul său înainte de a trezi impresia celor din jur despre această complicitate câștigată printr-un șir de metamorfoze care au avut loc în grădinile și casele care i-au înconjurat copilăria timpurie.

Încăperi detestate

Folosirea telefonului se află abia la început, iar când Maurice Dior îl instalează în vila *Les Rhumbs*, este printre primii: numărul 12 în Granville. Sunetul strident al soneriei magice, ținută departe de copii, le provoacă acestora o surescitare permanentă. Se poate „vizita“ telefonul doar cu permisiunea părinților. Pentru asta, trebuie să fii admis în partea din casă rezervată domnului Maurice Dior. Biroul lui se află spre fațada din spate a casei și are o intrare separată, care îi permite să primească musafiri fără să deranjeze viața privată a locuinței. Se trece printr-o verandă micuță cu geamuri de sticlă și cu podeaua acoperită

cu mozaic, încrustată în centru cu motivul rombului, al rozei vânturilor sau *rhumbs*. În această încăpere micuță este instalat telefonul, bine ascuns: este pus în lada ceasului mare din lemn, a cărui ușă se închide cu o cheie pe care o păstrează Maurice Dior.

Christian Dior pătrunde în bârlogul tatălui său împietrit de respect. O pendulă renescentistă din alamă, cu halebardieri teribil de înfricoșători, și o mască de negresă gata să te mănânce îl umplu de o teroare sacră. Gravurile cu muschetari, înfricoșători și mustăcioși, nu îl liniștesc mai mult. Pe scurt, chiar dacă-și știe tatăl foarte bun, nu intră niciodată în această încăpere fără teamă. Locul, fiind cel unde se primesc muștrările sau pedepsele, rămâne marcat de acestea, în ciuda recompensei de a te putea apropia de misterele telefonului. Sufrageria, aflată alături, este cuprinsă în același perimetru intimidant. Mobilierul greoi Henric al II-lea pare încrustat de rigiditatea meselor care dau senzația că sunt nesfârșite sub privirea unui tată cu guler țepăn, care supraveghează vorbele și scoate pe gură un ansamblu de certitudini. Domnul Dior își exercită în același registru directorial și prerogativele de tată, și rolul de președinte în numeroasele sale societăți.

Într-adevăr, Maurice Dior are o poveste de succes, în asociere cu vărul său Lucien, deputat și viitor ministru, făcând familia să urce, treaptă cu treaptă, scara socială, trecând de la originile țărănești la burghezia de afaceri. Originară din Savigny-le-Vieux, la granița cu Calvados și Marea Mânecii, familia Dior a cunoscut un destin original, cel al agricultorilor care au devenit industriași, care au știut să construiască în trei generații una dintre elitele industriei chimice franceze.

Gloria tatălui meu

Fondatorul acesteia, Louis-Jean Dior (1812-1874), bunicul lui Maurice, cultivator la Savigny-le-Vieux și primar al satului, creează

¹ Interviu autoarei cu Hubert des Charbonneries

în 1832 o societate de fabricare a îngrășămintelor (cărbone de os, pe bază de rădăcini calcinate) la Donville-les-Bains, chiar lângă Granville. Apoi îi vine ideea să importe guano din Chile și Peru și să exploateze astfel algele de pe litoral. Cei cinci fii care i-au succedat s-au extins prin toată regiunea. Generația următoare îi vede ajungând la conducere pe cei doi veri, Lucien și Maurice Dior, care cresc, în 1905, capitalul afacerii la 1 500 000 de franci. Societatea prosperă își extinde activitatea în fabricarea acidului sulfuric pentru îngrășământul de fosfat, care nu se mai găsește nicăieri în altă parte. La acea vreme, Franța ocupă primul loc mondial printre țările industrializate în acest domeniu: regiunea normandă unde domină societatea Dior contribuie cu 15%, având exploatări de fosfat în Meuse și Ardeni.

În 1912, Lucien și Maurice Dior transformă societatea, până atunci în nume colectiv, într-o societate în comandită pe acțiuni, cu denumirea de „Dior Fils & Cie“, unde ei sunt cei doi administratori. Capitalul era în acel moment de patru milioane de franci, o epocă de aur a societății, care intră în următorii douăzeci de ani în cea mai frumoasă fază de expansiune a sa. Se creează sucursale la Landernau, la Rennes și lângă Brest, la Saint-Marc, iar ultima va cunoaște un destin prestigios, odată cu crearea detergentilor cu același nume. În 1923, compania devine societate cu răspundere limitată și beneficiază de mai multe creșteri de capital.

Copilăria lui Christian Dior corespunde, așadar, cu pornirea în forță a averii tatălui său, contemporan al dezvoltării economice a Franței de la începutul secolului. Mutarea familiei la Paris, în strada Alberic-Magnard, în La Muette, este un semn care vine imediat după stabilirea sediului societății Dior în strada d'Athènes nr. 9. Prin comparație, Henri Dior, fratele lui Maurice, și-a păstrat accentul normand și, oricât ar fi fost el de doctor în drept, nu se gândește să-și schimbe locul. Literat fin, care își tachinează cu plăcere muza, a ales să rămână un partener tăcut în fabrică, bucuros să-și încaseze rețele. Iar dacă tatăl lor, Alexandre, s-a retras la Paris doar la bătrânețe,

Maurice începe de pe la treizeci de ani să-și aducă familia să trăiască aici pe picior mare. Dineurile din strada Alberic-Magnard sunt servite de majordomi cu mănuși albe. Se trăiește într-o atmosferă de bani câștigați ușor. Doamna Dior, renumită pentru aranjamentele ei de flori, se aprovizionează la Orève, faimosul florar din Passy, unde vine adesea împreună cu băiețelul ei. Transformarea uimitoare a vilei *Rhumbs*, viața pariziană, această goană către splendoare nu sunt străine, pentru Madeleine Dior, de rivalitatea secretă pe care o întreține cu vara sa prin alianță, Charlotte Dior, soția deputatului. Nevestele celor doi asociați sunt de altfel certate, dar asta nu le împiedică să se observe de la distanță, iar Charlotte Dior, care își împarte existența între un mic castel din Normandia și apartamentul din Place Malesherbes, nu se uită nici ea la cheltuieli.

Marea figură a familiei rămâne însă Lucien Dior (1867-1932), inginer, ales deputat de Manche, în circumscripția Avranches, în 1905, până la moartea sa aflându-se sub însemnele Uniunii Naționale. Tatăl său, Lucien I, fusese primar în Granville, dar Lucien al II-lea are ambiții mai mari. Pe plan local, ocupă numeroase funcții: președinte al tribunalului (1903-1906), codirector al fabricii pe care continuă să o dezvolte, ducând astfel la creșterea locurilor de muncă în Granville și în regiunea din jur; joacă mai ales un rol important în dezvoltarea portului din Granville. Când devine ministru al comerțului în cabinetele Briand și Poincaré (1921-1924), sub Blocul național, va arăta un interes deosebit, în domeniul comerțului exterior, pentru petrol și mătase. Un bulevard Lucien Dior păstrează azi amintirea vie a personajului care, în timpul vieții, a fost frecvent în atenția presei regionale. Climatul politic este zbuciumat sub a III-a Republică! Cei din familia Dior sunt mai degrabă catolici și republicani, ceea ce este un termen greu de definit în contextul unei epoci care nu stabilise încă un final în cazul afacerii Dreyfus. Rămâne de judecat acest lucru prin poziția lui Lucien Dior, care câștigă primele alegeri cu ajutorul așa-numitelor voturi reacționare, în ciuda